

Bergspredikan och medborgarfostran i stället för katekes

Under 1900-talets två första årtionden fördes och vanns kampen om den lika och allmänna rösträtten. I detta skede inleddes också skolans demokratisering.

Fridtjuf Berg, liberal skolpolitiker och en av de ledande inom folkskolans lärarkår, tog initiativet till 1906 års undervisningskommitté. Han och hans medarbetare präglade i det mesta kommitténs förslag. Dessa ledde främst till en förbättrad folkskollärarytbildning och en ny läroplan.

Seminarierformen kunde Berg själv som ecklesiastikminister i Karl Staaffs andra regering 1911–14 genomdriva. Den innebar höjda inträdeskrav och ett förnyat innehåll i fråga om såväl stoff som metoder. Den nya läroplanen, *1919 års undervisningsplan*, drevs fram till beslut av Värner Rydén, socialdemokratisk ecklesiastikminister i den Edén-Brantingska regeringen 1917 och även han en av de ledande inom folkskollärarkåren. Nu beslöts också att fortsättningsskolan skulle bli obligatorisk.

Med det nya innehållet i seminarieutbildningen och i folkskolan markerades en brytning med kyrkans tidigare starka dominans. Katekesundervisningens dogmatik ersattes med Bergspredikans kärlekslära. Medborgarfostran skulle därutöver bestämman den etiska inriktningen. I stället för de tidigare ofta tomma utantilläxorna skulle ett åskådligt, verklighetsanknutet och elevaktivt arbetssätt tillämpas. Detta kom särskilt tydligt till uttryck i hembygdeskunskapen, som blev ett nytt ämne i småskolan.

Småskollärarnas utbildning lämnades emellertid utanför seminariereformen. I folkskolestadgan 1897 hade skrivits in att sökande till småskollärartjänst *borde* ha avlagt examen. Obligatoriskt blev detta kompetenskrav dock först 1918. Det var alltså främst landstingen som svarade för småskollärarytbildningen. Av 28 småskolseminarier 1920 drevs 20 av landsting, två var statliga, ett kommunalt och fem privata. Inträdeskraven var låga och utbildningen endast 2-årig – att jämföras med den 4-åriga folkskollärarytbildningen med högre inträdeskrav. Småskolseminarierna förstatligades först efter ett riksdagsbeslut 1931.

Löneskillnader splittrade lärarna

Efter en lönereglering 1906 fick manliga folkskollärare högre slutlön än kvinnliga. Folkskollärarinnorna bildade då i protest ett eget förbund. Vid en lönereglering 1918 blev småskollärarna förbigångna. Missnöjet häröver ledde till att även de bildade eget förbund. 1920 gick de manliga folkskollärarna samma väg och bildade eget. De tre förbunden inriktade sig främst på att förbättra anställningsvillkoren. Den gemensamma organisationen, SAF, fick uppgiften att bevaka de pedagogiska frågorna.

Ännu vid sekelskiftet var en folkskollärarens lön endast ca 1/3 av lönen för läroverksadjunkter. Inom folkskolan var också löneskillnaderna stora. En småskollärarinna hade bara ungefär en halv folkskollärlön. Allra sämst betalt hade slöjdlärarinnorna. Efter löneregleringar 1906 och

Edith Holmberg, småskollärare, i sin klass i skolan i Mistelås.

1918 hade folkskollärarna nått upp till ungefär hälften av adjunktslönerna. En manlig folkskollärare hade en årlig slutlön på 3 000 kr, en kvinnlig 2 500. Man skiljde nu också på lön för manliga och kvinnliga småskollärare: männens slutlön var 1 850 kr, kvinnornas 1 650 kr. Till detta kom liksom tidigare fri bostad med bränsle eller motsvarande kontant ersättning. En folkskollärare hade rätt till en bostad med minst *tre* rum, en folkskollärarinna med *två* rum och en småskollärarinna med *ett* rum.

Ensamboende lärarinnor i avlägset belägna skolhus kunde dessutom få bidrag till extra säkra lås och fönsterluckor samt till skjutvapen eller vakthund. Denna rätt infördes dock först i slutet av 1930-talet efter det att flera råa överfall hade inträffat under ett par årtionden. Isoleringen bröt ned många ensamma lärarinnor psykiskt. Av de småskollärarinnor som pensionerades 1920–29 hade ca 10 procent förtidspensionerats på grund av sinnessjukdom eller nervbesvär.